

Peter Cabadaj

**Integrálna súčasť našej kultúry –
30 rokov od začiatku
sprístupňovania exilovej literatúry**
(Pokus o bilanciu)

Reminiscencia

Dlhší čas ma trápila myšlienka, aká forma úvodu by bola najvhodnejšia pre tento bilančne ladený príspevok. Listoval som si v svojich starších textoch, reflektujúcich tematiku slovenskej exilovej literatúry, a hľadal potrebnú inšpiráciu. Napokon vlastná pamäť upriamila moju pozornosť na antológiu exilovej poézie *Pošlem domov srdca kúsok* (Matica slovenská, 1997). Ako zostavovateľ som do tejto knižky napísal krátky doslov, o ktorom si myslím, že nezaškodí, keď ho po rokoch zopakujem. Láskavo prosím o prepáčenie, že budem citovať seba samého.

„Kto očakával po novembri 1989 promptný koncepcný vedeckovýskumný záujem o slovenskú exilovú kultúru a premyslenú prezentáciu jej produkcie, ten musel byť z hľadiska ‚vývoja interusu‘ o túto významnú a dlhé decéniá dôkladne tabuizovanú sféru značne sklamaný. Nepodarilo sa nám na Slovensku konštituovať primerané pracovisko, ktoré by dokázalo komplexne zastrešiť všetky aktivity jednotlivcov i menších skupiniek nadšencov, súvisiace s danou problematikou. Takto sa vlastne jej riešenie obmedzilo len na realizáciu podnetných konferencií či seminárov, pri ktorých zrode a organizovaní stáli prakticky tie isté osoby. Nebudem zatažovať čitateľa výpočtom týchto aktivít, ku ktorým treba pridružiť aj sporadické zborníkové alebo knižné výstupy. Ak som sa rozhodol pre takto zvolené slová, tak iba z toho dôvodu, že bude nevyhnutné v blízkej budúcnosti vyvinúť oveľa väčšie a kvalitatívne diametrálne iné úsilie, systematicky vedúce z aspektu dôležitosti a významu uvedenej oblasti, ktorá je integrálnou súčasťou slovenskej kultúry, k neporovnateľne iným záverom a prezentáciám. Prvé lastovičky sú už tu; na pôde Matice slovenskej vznikol (konečne!) Kabinet pre výskum dejín slovenského exilu, záujem o predmetnú oblasť deklarovali takisto Národné literárne centrum, Ministerstvo kultúry Slovenskej republiky, Dom za-

hraničných Slovákov, Univerzitná knižnica v Bratislave a pevne verím, že svojou troškou do pomyselného spoločného mlyna prispedia i Ústav slovenskej literatúry Slovenskej akadémie vied a naše filozofické fakulty vysokých škôl.

Z uvedeného vyplýva, že subjektov, ktoré vstúpili alebo by mohli vstúpiť do naznačeného koncepcného riešenia danej problematiky, je u nás požehnané. Otvorenou otázkou však ostáva, či si dokážu vytvoriť čo najoptimálnejší komunikatívny priestor a podriaďiť rôzne záujmy, ale i – nebojím sa to priznať – všakovaké viac alebo menej pochopiteľné animozity spoločnému cieľu. Zatiaľ tomu nič nenasvedčuje, pričom v ďalekom i bližšom svete sa nachádzajú unikátne pramenné materiály v podobe početných rukopisných pozostalostí a archívov, ktoré vydávajú autentické svedectvo o mnohorozmerných aktivitách príslušnej slovenskej diaspóry a obetavých jednotlivcov, neúnavne bojujúcich o zachovanie našej identity v často nežičlivých podmienkach ďaleko od rodného prístavu. Akosi si nedokážeme či nechceme uvedomiť, že tento mimoriadne cenný materiál literárnej, historickej, politickej, diplomatickej, vedeckej a inej proveniencie tam nebude večne. Máme už dostatok výstražných skúseností, že smrťou jednotlivých aktérov slovenského exulantského spoločenského pohybu a ich najbližších príbuzných sa rukopisy, archívy, knižnice a ďalšie memorabilie neoceiteľného významu definitívne stratia nevedno kde.“

Toľko môj príspevok z roku 1997. Dávno už vieme, že ako prvé lastovičky prileteli, tak aj skoro odleteli. Zo spomínaných inštitúcií niektoré iba zmenili názov, iné sa danej problematike širokým oblúkom vyhli, a tak ostali len tí najvernejší a najvytrvalejší. Týmto ľuďom (nie, v nijakom prípade nejde o inštitúcie) azda netreba klásť fundamentálnu otázku, či je literárna tvorba našich krajanov žijúcich v zahraničí skutočne naša...

Bohatá knižná žatva

Ako teda vyzerá rekapitulácia – bez nároku na vyčerpanie témy – ohľadne slobodného sprístupňovania exilovej literatúry na Slovensku po tridsiatich rokoch? Obmedzíme sa len na stručnú bilanciu toho, čo sa podarilo, nie toho, čo zostalo, žiaľ, nenaplnené.

Zásluhou niekoľkých vydavateľstiev postupne uzreli svetlo sveta všetky relevantnejšie diela exilovej poézie, prózy, esejistiky, literatúry faktu, publicistiky, memoárovej či duchovnej spisby, mnohí jej predstavitelia boli zaradení do rôznych syntetických prác, monografií, slovníkov, lexikónov, encyklopédií, sprievodcov...

V rokoch 1990 – 1991 vyšli prvé dôležitejšie tituly, ktoré sa na základe aktuálneho stavu poznania skúmanej látky pokúsili začleniť spisbu tejto prove-

niencie do súradníc slovenskej literatúry a kultúry. Máme na mysli najmä publikáciu Vladimíra Petríka *Slovenská exilová literatúra po roku 1945* a knihu autorov Jozefa Hvišča, Viliama Marčoka, Márie Bátorovej a Vladimíra Petríka *Biele miesta v slovenskej literatúre* (obe 1991). Nesmierne cenným príspevkom k téme boli fundované štúdie exilového tvorcu Jozefa Špetka *Slovenské tlačené slovo v zahraničí* (zborník *Kniha 1991 – 1992*, Martin 1993, s. 19 – 34) a *Exulantská literatúra 1945 – 1989* (Slovenská literatúra, 42, 1995, č. 2 – 3, s. 175 – 218). Osobitne musíme spomenúť časopisy *Knižná revue*, *Slovenské národné noviny* a *Knižnice a informácie*, na ktorých stránkach v prvej polovici deväťdesiatych rokov systematicky vychádzali biobibliografické medailóny exilových básnikov, prozaikov, dramatikov, esejistov, literárnych vedcov a historikov, publicistov... V mnohých prípadoch išlo o vôbec prvé ucelenejšie autorské portréty. Nezanedbateľnú úlohu v tomto procese zohral takisto vtedajší Slovenský rozhlas a periodiká *Literárny týždenník*, *Slovenské pohľady*, *Slovensko*, *Katolícke noviny*, *Zrno*, neskôr aj *Viera a život*, *Knižnica*...

Agilné bratislavské vydavateľstvo Petrus (Peter Chalupa) vydalo v rokoch 1999 – 2001 trojzväzkové súborné básnické dielo laického príslušníka slovenskej katolíckej moderny Karola Strmeňa. Ešte predtým pripravilo pre domácu čitateľskú verejnosť samostatné knižné vydania viacerých Strmeňových brilantných prekladov svetových spisovateľov (Tu Fu, P. Claudel, F. Jammes, T. S. Eliot, M. Eminescu, japonská poézia...). Vďaka vydavateľstvu Petrus vyšiel v rokoch 2002 – 2003 aj trojzväzkový výber z bohatého celoživotného literárneho diela františkánskeho kňaza Rudolfa Dilonga. Editorom týchto opusov a zároveň autorom erudovaných štúdií v nich bol – podobne ako v prípade spomenutého Strmeňovho súborného básnického diela – nedávno zosnulý Július Pašteka.

Z produkcie vydavateľského družstva Lúč v Bratislave treba osobitne vyzdvihnúť kľúčovú monografiu Júliusa Pašteku *Tvár a tvorba slovenskej katolíckej moderny* (2002). Renomovaný odborník v nej venoval náležitú pozornosť aj hodnoteniu exilovej básnickej tvorby Rudolfa Dilonga, Mikuláša Šprinca, Gorazda Zvonického a Karola Strmeňa. V jubilejnom roku 2000 vydal Lúč *Lexikón katolíckych kňazských osobností Slovenska*, obsahujúci úctyhodných 2 599 hesiel. Prirodzene, nechýbajú medzi nimi ani všetci významnejší exiloví básnici, prozaici, dramatici, esejisti, autori memoárovej spisby i literatúry faktu, literárni vedci, kritici a historici či iní tvorcovia z radov katolíckej kňazskej inteligencie. Vedúcim početného autorského kolektívu bol Július Pašteka.

Literárny historik a bibliograf Jozef M. Rydlo založil knižnú edíciu *Libri Historiae Slovaciae*, ktorú vydávalo občianske združenie Libri Historiae v od-

bornej spolupráci s Katedrou slovenských dejín Filozofickej fakulty UK v Bratislave a Slovenským ústavom v Ríme. Prostredníctvom jednotlivých sérií tejto edície vyšli tituly viacerých katolíckych exilových tvorcov (Š. Vragaš, A. Visco, F. Vnuk, K. Sidor, V. P. Mihalovič, J. Hnilica, E. Jankovičová-Joštiaková, J. M. Rydlo a i.). Išlo o diela básnickej, memoárovej, literárnokritickej, historickej, cirkevnej, gramatickej a inej proveniencie. Zborníky o živote a diele Andreja Žarnova (2008) a Rudolfa Dilonga (2009), ktoré zostavil Jozef M. Rydlo, vyšli v sérii *Artes et litterae*.

Vydávaniu kníh exilových básnikov a spisovateľov sa príležitostne venovalo Vydavateľstvo Michala Vaška v Prešove; pripomenieme aspoň súborné vydanie poézie príslušníka slovenskej katolíckej moderny Mikuláša Šprinca s názvom *Do večna tečie moja rieka* (2003). Editorom a autorom fundovanej vstupnej štúdie bol opätovne neúnavný Július Pašteka.

Bol by to dlhý zoznam

Priestorové dôvody neumožňujú menovať všetky subjekty, ktoré v rámci svojich edičných programov vydávali aj exilovú spisbu. Ešte oveľa dlhší by bol zoznam literátov, ktorým knihy vyšli. Okrem už spomenutých mien isto stoja za zmienku aj Leopold Lahola, Ladislav Mňačko, Jaroslava Blažková, Ladislav Grosman, Magdaléna Lipscherová, Jozef Špetko, Ilja Čičvák, Dušan Šimko, Irena Brežná, Zdenka Beckerová, Ivan Čičmanec, Albín Korem, Roman Bednár, Karol Bendžala, z katolícky orientovaných tvorcov Imrich Kružliak, Jozef A. Mikuš, Ľudovít Pavlo, Jozef Vavrovič, Jozef Tomko, Štefan Senčík, Agao Dunajská, Andrej Pauliny, Anton Hlinka, Vít Ušák, Šebastián Labo a ďalší. Viacerým uvedeným (aj iným) osobnostiam vyšli cenné spomienkové publikácie a memoáre, ktoré prispievajú k bližšiemu ozrejmieniu mnohých kapitol novodobej slovenskej kultúrnej, duchovnej či politickej histórie. Dôstojné miesto má v naznačenom kontexte humorista, spisovateľ a scenárista Ján Ladislav Kalina a jeho trojzväzkové spomienky (*Obzri sa s úsmevom*, 1999; *Zavinili to židia a bicyklisti*, 2000; *Usmievané Slovensko*, 2003).

Slovenská národná knižnica v Martine (SNK) vydavateľsky zrealizovala v rokoch 2002 – 2017 šesť zväzkov *Biografického lexikónu Slovenska* (BLS), ktorý je pokračovaním niekdajšieho *Slovenského biografického slovníka* (SBS). Okrem pôvodných hesiel z *SBS* nájdeme v *BLS* životopisné portréty osobností, ktoré zomreli v rokoch 1984 až 2000, heslá zabudnutých či predtým neopodstatnene proskribovaných (tabuizovaných) exilových a krajanských tvorcov, medailóny nedocenených predstaviteľov všetkých relevantných sfér slovenského života doma i v zahraničí. Pokiaľ ide o ďalšie edičné projekty SNK, za

zmienu nesporne stojí zborník *Biografické štúdie*, ktorý počas uplynulých 30 rokov publikoval celý rad životopisných príspevkov aj o protagonistoch exilovej spisby, kultúry a umenia (J. C. Hronský, K. Strmeň, R. Dilong, A. Žarnov, J. Okál, J. Cincík, L. Bešeňovský a i.). Uverejneniu kvalitných textov v spomínanom zborníku zväčša predchádzali vedecké konferencie, odborné semináre, kolokviá či spomienkové podujatia organizované na mnohých miestach Slovenska.

Po roku 1990 sa koncentrovaným úsilím podarilo získať z USA, Kanady, Argentíny a európskych štátov viacero mimoriadne cenných rukopisných, archívnych, knižných, časopiseckých, výtvarných a iných zbierkových akvizícií. Deponované boli v SNK – Literárnom archíve, Literárnom múzeu a v knižničných fondoch. Neodmysliteľnou súčasťou nadobudnutých prírastkov boli rukopisné archívy protagonistov literárneho exilu (K. Strmeň, I. Kružliak, E. Žatko-Bor, J. A. Mikuš, K. K. Geraldini, J. Staško, J. Špetko a i.).

Zásluhou niekdajšieho Domu zahraničných Slovákov v Bratislave (teraz Úrad pre Slovákov žijúcich v zahraničí) vyšiel v roku 2001 *Sprievodca slovenským zahraničím*. Obsahuje najdôležitejšie informácie o minulosti aj súčasnosti krajských centier a komunít, ktoré sa v procese sociálneho vystahovateľstva a politickej i náboženskej emigrácie sformovali v jednotlivých krajinách na piatich kontinentoch (žiaľ, s výnimkou Izraela, na ktorý zostavovatelia z nepochopiteľných príčin zabudli). Hádám ani nemusíme uvádzať, ako veľmi nám dnes chýba aktualizované, doplnené, rozšírené a upravené vydanie sprievodcu po diaspórach...

Pod tlakom okolností a najmä odbornej argumentácie bol väčší počet exilových autorov zaradený do druhého vydania *Slovníka slovenských spisovateľov* (Kalligram a Ústav slovenskej literatúry SAV v Bratislave, 2005). Kto neverí, nech si to porovná s prvým vydaním diela z roku 1999. Zostavovatelia *Slovníka slovenských spisovateľov 20. storočia* (2001, 2008), ktorý vyšiel zásluhou Literárneho informačného centra v Bratislave a SNK, nemali s exilovými tvorcami nijaké problémy. Každý, kto spĺňal deklarované kritériá, v publikácii figuroval...

Zásluhy Matice slovenskej

Najzáslužnejším vkladom do procesu systematického sprístupňovania exilovej literatúry bezpochyby prispela Matica slovenská v Martine (MS). Na počiatku jej snažení bolo vydanie Hronského románovej fresky *Svet na Trasovisku* (1991) a výber z exilovej básnickej tvorby R. Dilonga *Ja, Rudolf Dilong, trubadúr...*, ktorý zostavil Peter Cabadaj (1992). Postupne sa matičná edičná

činnosť rozkošatila do úctyhodných autorských, tematických aj žánrových pôloh. Vždy mi spravilo radosť, keď prišla zo strany MS ponuka pripraviť do tlače dielo nejakého exilového spisovateľa (R. Dilong, J. C. Hronský, P. Klas, M. Šprinc, J. Okál, G. Zvonický, L. Bešeňovský, J. L. Doránsky, A. Gundová-Jergová a i.). Okrem toho mi Matica vydala už spomenutú antológiu exilovej poézie *Pošlem domov srdca kúsok a monografiu Slovenský literárny exil 1939 – 1990* (2002).

Špeciálne treba v súvislosti s MS vyzdvihnúť edíciu Slovenský svet. Išlo o výnimočný projekt, ktorý v domácom prostredí kardinálnym spôsobom prispel k prehĺbeniu znalostí o kultúrnom dedičstve Slovákov žijúcich v zahraničí. Popri plejáde iných zaujímavých knižných titulov vyšla v rámci tejto série v roku 2008 aj monumentálna antológia svetovej lyriky *Návštevy*. (Prvý raz dielo vydal Slovenský ústav sv. Cyrila a Metoda v Ríme, 1972.) Všetkých 226 básní – v neskutočnom časovom oblúku od kráľa Dávida (okolo 1000 rokov pred Kristom) po prvú polovicu 20. storočia – preložil výnimočný polyglot Karol Strmeň. Antológia *Návštevy* je bezpochyby umeleckým vrcholom prekladateľského úsilí slovenského exilu.

Literárne informačné centrum, MS a Svetové združenie Slovákov v zahraničí zrealizovali ambiciózny projekt antológií slovenskej literatúry v zahraničí *Medzi dvoma domovmi*. Rozhodujúcim kritériom pri výbere autorov bola kvalita diela a prínos pre literárny vývoj. Postupne vyšli antológie poézie (2008), krátkej prózy (2009) a eseje (2010). Istotne musíme uznať, že išlo o významný edičný krok, ktorý rozširuje poznanie slovenskej literatúry a kultúry vo svete. Platí však aj tvrdenie, že jednotlivé zväzky antológie *Medzi dvoma domovmi* boli veľmi slabo propagované, čo nevrhá dobré svetlo na kooperáciu zainteresovaných vydavateľských subjektov.

Filmové reflexie

Popri dominantnom vydávaní knižných diel exilových autorov registrujeme v uplynulých tridsiatich rokoch aj filmovú reflexiu skúmanej látky. Išlo najmä o dokumentárne snímky, ktoré bližšie ozrejmili biografiiu a tvorbu najvýraznejších protagonistov slovenskej literatúry v slobodnom svete. Filmy boli nakrútené vďaka porozumeniu niekdajšieho Štúdia Koliba, a. s., a najmä Slovenskej televízie (dnes RTVS) – presnejšie jej redakcie duchovného, respektíve náboženského vysielania. Pripomenieme aspoň filmové tituly, na ktorých scenáristicky participovali zamestnanci MS a SNK: o Jozefovi Cígerovi Hronskom bol pri príležitosti stého výročia narodenia nakrútený dokument *Osud plný trpkosti* (1996), o kňazovi, vydavateľovi a mecénovi krajanského života

Imrichovi G. Fuzym film *A čo je domov, ak nie srdce?* (1996), o Rudolfovi Dilongovi snímka *Básnik stratenej slovenskej slobody*, o Gorazdovi Zvonickom dokument *Rozsievateľ perál* (oba 1998). Exilová dimenzia našej umeleckej spisby významne rezonovala aj vo filme *Katolícka moderna* (1999). Takmer všetky spomínané opusy režíroval už nebohý Ivan Petrovický. Doteraz mi je ľúto, že nám spolu nevyšiel zámer urobiť filmový dokument o Andrejovi Žarnovovi...

Azda najlepšie o kvalitách tvorby niektorých exilových spisovateľov svedčí fakt, že podľa ich literárnych predlôh nakrútili slovenskí a európski režiséri viacero dlhometrážnych, televíznych a dokumentárnych filmov. Po roku 1989 boli napríklad adaptované diela, respektíve scenáre Ladislava Mňačka (*Rošáda*, 1991), Pavla Taussiga (*Jedinečná svätá*, 1993), Zdenky Beckerovej (*Za vrchom vrch*, 1995), Dušana Šimka (*VI. prápor*, 1997), Leopolda Laholu (*Rozhovor s nepriateľom*, 2007) či Martina Petráška (*Nedodržaný slub*, 2009). Obísť by sme hádam nemali ani rodáka z Veľkej Lomnice Adolfa Burgera, ktorý žil od roku 1945 v Prahe, kde našiel útočisko. Podľa jeho románu *Diablova dielňa* vznikla rovnomenná rakúsko-nemecká snímka, ktorá získala v roku 2008 Oscara za najlepší cudzojazyčný film! Ešte pred novembrom 1989 boli v európskych štúdiách (Nemecko, Rakúsko) nakrútené filmy podľa scenárov Leopolda Laholu a Ladislava Mňačka. Ako vyplýva z uvedeného, tvorivý potenciál exilovej umeleckej spisby neprehliadnuteľne zasiahol aj do oblasti kinematografie.

Výstavné projekty

Osobitné miesto v súvislosti s propagáciou exilovej literatúry majú expozičné projekty či už MS alebo po roku 2000 SNK: napríklad výstavy o Rudolfovi Dilongovi (*Básnik stratenej slovenskej slobody*, 1995 – pri príležitosti 90. výročia narodenia), Jozefovi Cígerovi Hronskom (*Herold slova, krásy a lásky*, 1996 – pri príležitosti 100. výročia narodenia), Jánovi Okáľovi („*Srdcom som zo Slovenska nikdy neodišiel*“, 2005 – pri príležitosti 90. výročia narodenia), Jozefovi G. Cincíkovi (*Renesančný človek*, 2009 – pri príležitosti 100. výročia narodenia), *Zahraničnej Matice slovenskej* (2009 – pri príležitosti 50. výročia jej vzniku)... Uvedené výstavy boli prezentované v mnohých slovenských mestách.

Slovenská národná knižnica pripravila tiež niekoľko úspešných medzinárodných expozícií. Ako prvý spomenieme projekt *Slovenský exil 20. storočia*, v rámci ktorého bola venovaná náležitá pozornosť aj literatúre. Výstavné prezentácie s bohatým sprievodným programom sa uskutočnili v Brne (január – marec 2003), Martine (apríl – jún 2003), Prahe (október – november 2003),

Budapešti (máj – jún 2004), Krakove (október – november 2004) a Ríme (október – december 2005). Expozícia vôbec po prvý raz komplexne priblížila domácemu a najmä zahraničnému publiku širokospektrálne národno-politické, edičné, kultúrne, umelecké, vedecké, duchovné, športové, hospodársko-podnikateľské (a iné) aktivity slovenského exilu. Pri príprave a realizácii výstavy spolupracovala SNK s Ministerstvom zahraničných vecí SR, Slovenským národným múzeom (SNM), Turčianskou galériou v Martine, Galériou Petra Michala Bohúňa v Liptovskom Mikuláši, Mestským múzeom v Bratislave, Vojen-

Adam Kruták: Kancelária, kombinovaná technika, plátno, 2015

ským múzeom v Trenčíne, Maticou slovenskou, Považským múzeom v Žiline, Spoločnosťou pre kultúru a dialóg K 2001 v Brne, Národným múzeom a Múzeom Polície Českej republiky v Prahe. Jednoznačne sa potvrdilo, že len spoločne koordinovaným partnerským úsilím domácich a zahraničných zbierkotvorných, kultúrnych a vedeckých inštitúcií možno úspešne zvládnuť náročný projekt. Ten, o ktorom bola reč, tvorcovia symbolicky zavŕšili v Ríme, ktorý zohral v dejinách kraja životu výnimočnú rolu. Počas troch rokov trvania výstavy *Slovenský exil 20. storočia* ju videlo vyše 15-tisíc ľudí v piatich krajinách Európy.

Z pohľadu diváckeho záujmu bol ešte úspešnejší výstavný projekt *Slovenský spisovateľ a výtvarník Jozef Cíger Hronský – Scrittore ed artista Slovacco Jozef Cíger Hronský*. Vedno so SNK na ňom participovali Veľvyslanectvo SR v Ta-

liansku (veľvyslanec Stanislav Vallo), Slovenský inštitút v Ríme (manželia Miroslav a Margaréta Musilovci) a mesto Oriolo Romano. Tvorcovia pripravili expozíciu v taliančine, orientovali ju prevažne na tamojšie prostredie a konala sa v mestách, kde J. C. Hronský tesne po vojne žil, písal a maľoval (Rím, Oriolo Romano, Assisi). Od mája do decembra 2007 videlo výstavu v spomenutých talianskych mestách viac ako tridsaťtisíc ľudí! Najmä v monumentálnom historickom orioloromanskom paláci sa zásluhou intenzívnej propagácie stretla s veľkým záujmom i ohlasom.

Exilová literatúra mala dôstojné zastúpenie aj v ďalšom významnom projekte SNK *Cesty slovenskej knihy. Od Proglasu k postmoderne*. V rokoch 2008 – 2010 sa uskutočnili štyri prezentácie tejto unikátnej slovensko-anglickej výstavy: Praha (Galerie Klementinum), Martin (SNM – Etnografické múzeum), Bratislava (sídelná budova SNM) a Levoča (SNM – Spišské múzeum, historická radnica). Celkovo si ju za ten čas prišlo pozrieť takmer 135-tisíc osôb. Pri príležitosti 150. výročia narodenia M. Kukučina pripravila SNK expozičný projekt *Martin Kukučín – spisovateľ, humanista, svetobežník*. Slovensko-anglická verzia bola v rokoch 2010 – 2013 sprístupnená v mnohých domácich mestách i za riekou Morava (Praha, České Budějovice, Liberec), chorvátsko-španielska časť projektu putovala po miestach v Argentíne a Čile, ktoré sú bezprostredne späté so životom a dielom klasika slovenskej literatúry. Autori výstavy do nej organicky včlenili aj závery „kukučínovských“ výskumov a rôznych iniciatív exilových osobností (S. Mečiar, K. K. Geraldini, J. E. Bor, N. L. Rudinská).

Vlastnou mnohostrannou výstavníckou činnosťou SNK nezastupiteľne prispela k systematickej propagácii exilovej literatúry, kultúry a umenia v širšom domácom i medzinárodnom meradle. Pre úplnosť informácie treba ešte uviesť, že integrálnou súčasťou všetkých spomenutých výstav bol reprezentačný katalóg.

Uzavretý fenomén

Dôležitú úlohu z pohľadu skúmanej témy zohrali takisto dve podujatia organizované v Martine: *Slovesná jar* (najstarší literárny festival na Slovensku, ktorý existuje už takmer 55 rokov) a *Martinská literárna jar* (2001 – 2012). Mimoriadny dôraz bol v rámci ich dramaturgie kladený na programy reflektujúce aktuálne literárne, kultúrne a umelecké dianie v jednotlivých diaspórach. Zásluhou kooperácie SNK s Úradom pre Slovákov žijúcich v zahraničí boli v Martine okrem besied a stretnutí s autormi vždy pripravené aj výstavy knižnej a časopiseckej produkcie Slovákov žijúcich v zahraničí.

Interesantnou formou vstúpil do prezentácie exilovej spisby skladateľ a gitarista terchovsko-žilinskej rockovej formácie Arzén Pavol Cabadaj. Majstrovsky zhudobnil verše viacerých básnikov (A. Žarnov, G. Zvonický, K. Strmeň, J. Okál, J. L. Doránsky, E. Vesnin, K. K. Geraldini), ktoré vyšli na albumoch skupiny Arzén *Odpovede* (2011) a kapely CABO *Bijú hodiny* (2014). Recepcia exilovej poézie dostala nový moderný rozmer, ktorý ocenili nielen poslucháči cédečiek a rozhlasu, ale i účastníci koncertov a desiatok kultúrno-spoločenských akcií, na ktorých muzikanti účinkovali.

Ako už bolo uvedené na inom mieste, postupom času vyšli všetky dôležitejšie diela literárneho exilu. Medzi posledné tituly možno zaradiť spomienkovú publikáciu Žo Langerovej *Vtedy v Bratislave: Môj život s Oskarom L.* (2007), knihy z pozostalosti Jána Roznera *Sedem dní do pohrebu* (2009), *Noc po fronte* (2010) a *Výlet na Devín* (2011), rozsiahly rozhovor Jany Juráňovej s Agnešou Kalinovou *Mojich 7 životov* (2012), biografii Imricha Kružliaka od Pavla Polláka *Vyznávač kráľovstva ľudského* (2017) a *Zlatú kysuckú knihu Pavla Hrtusa Jurinu*, ktorú zostavil Pavol Holeštiak (2019). Žánrovo dosť ťažko zaraditeľné Roznerove texty sa stretli s čitateľským záujmom i ohlasom u kritiky (negatívnejšie ladené hodnotenia nevynímajúc). Najväčší interes vzbudil román *Sedem dní do pohrebu*. Autor sa v ňom na normalizačnom pozadí krajne vyostreného politicko-spoločenského diania vyrovnáva so stratou manželky – renomovanej prekladateľky, spisovateľky a redaktorky Zory Jesenskej. Rovnomennú dramatisáciu Roznerovho diela v roku 2012 s úspechom naštudovalo Slovenské komorné divadlo v Martine.

Nebolo cieľom tohto príspevku predostrieť úplný bilančný obraz tridsaťročného sprístupňovania exilovej literatúry. Oprávnené však možno konštatovať, že zásluhou vytrvalého úsilia nevelkého počtu jednotlivcov a inštitúcií sa podarilo dosiahnuť stav, že exilová spisba dnes predstavuje integrálnu súčasť modernej slovenskej kultúry. Zároveň platí, že ide o už uzavretý literárnohistorický fenomén, ktorý si bude ešte dlhší čas vyžadovať osobitný prístup, najmä pokiaľ ide o akvizíciu rukopisov, získavanie archívneho a dokumentačného materiálu zo zahraničia, jeho spracovanie a sprístupnenie verejnosti.